

УДК 343.131.

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1\(23\)-178-188](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1(23)-178-188)

Кацавець Руслан Сергійович кандидат юридичних наук, доцент; доцент кафедри Міжнародного і приватного права Київський університет права НАН України, <https://orcid.org/0000-0001-8762-7524>

ЗАХИСНА ПРОМОВА АДВОКАТА: МОВЛЕННЕВО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ. ДОБРОЧЕСНІСТЬ

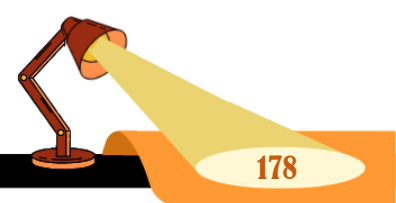
Анотація. Захисна промова спрямована на те, щоб виключити притягнення до кримінальної відповідальності і засудження невинного. Виконуючи покладену законом функцію захисту, адвокат повинен домагатися того, щоб у результаті дослідження доказів у суді була встановлена істина. Зміст захисної промови визначається темою виступу, матеріалами кримінального провадження, позицією захисника. Одним з головних аспектів, що робить захисну промову переконливою, сприйнятливою, зрозумілою – мовленнєво-етичний.

Так, комунікативне мовлення впливає на емоції, почуття аудиторії; забезпечує чітке, правильне сприймання, розуміння сказаного (без викривлень). Етичні норми вимагають індивідуального підходу до кожного питання. Передусім, урахування особливостей учасників, які беруть участь у кримінальному провадженні – оскільки етика містить комплекс моральних заборон і дозволів, обумовлених специфікою розгляду і вирішення справ.

Відтак, найважливіший і найвідповідальніший розділ захисної промови – аналіз та оцінка доказів. Тут розглядаються і оцінюються всі докази та їх джерела. На цих підставах даються висновки, що впливають на переконання суддів шляхом коментування фактів та осмислення з позиції захисту. Аналіз доказів тісно пов'язується з адвокатською об'єктивністю. Адвокат повинен: ретельно аналізувати, зважувати і оцінювати докази, а не просто викладати їх у промові.

Зорієнтовано увагу на риторичну майстерність – в основі ефективного поєднання професійних і мовленнєвих чинників. Отже, Правові міркування адвоката мають бути аргументовані; висновки – обґрунтовані перевіреними доказами; мова – літературною, грамотною, зрозумілою; стиль – простий і ясний, високий, щоб захоплював слухачів, володарював над аудиторією.

Висвітлено питання доброчесності як одного з фундаментальних принципів, що означає: чесність, порядність, компетентність, сумлінність. Завважено на значущий ключовий аспект – бездоганну репутацію адвоката-захисника. В основі підтримання високого професіоналізму та поваги до адвокатури, що

включає чесну поведінку судді, взаємодію з колегами. Також міжнародні стандарти. Це принцип доброчесності та бездоганної репутації, що є основоположним у Європейській адвокатській професії. Доброчесність – основа довіри, що робить адвоката істинним фахівцем і зміцнює авторитет професії.

Ключові слова. Промова, етика, мовлення, мораль, адвокат-захисник, докази, підсудний, доброчесність,

Katsavets` Ruslan Serhiyovych. Candidate of Law, Associate Professor; Associate Professor of the Department of International and Private Law, Kyiv University of Law of the NAS of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-8762-7524>

A LAWYER'S DEFENSE SPEECH: SPEECH-ETHICAL ASPECT. INTEGRITY

Abstract. The defense speech is aimed at eliminating the criminal prosecution and conviction of an innocent person. Performing the function of defense assigned by law, the lawyer must ensure that the truth is established as a result of the examination of evidence in court.

The content of the defense speech, the topic of the speech, the materials of the criminal proceedings, the position of the defense attorney. One of the main aspects that make the defense speech convincing, receptive, and understandable is the speech and ethical.

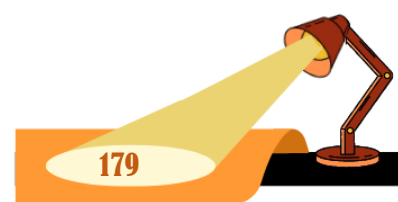
Thus, communicative speech influences the emotions and feelings of the audience, ensures a clear, correct perception and understanding of what is said (without distortions); the use of words in accordance with their purpose. The language in which criminal proceedings are conducted is of great importance (Article 29 of the Criminal Procedure Code of Ukraine).

Ethical norms require an individual approach to each issue. Taking into account the characteristics of the participants involved in criminal proceedings - since ethics contains a complex of moral prohibitions and permissions, determined by the specifics of the consideration and resolution of cases.

Communication with the court audience is important. Here, the means of persuasive communication must be harmoniously combined. This is high professionalism, the skill of a defense attorney to speak publicly.

Therefore, the most important and responsible section of the defense speech is the analysis and evaluation of evidence. Here, all evidence and its sources are carefully considered and evaluated. On these grounds, conclusions are drawn that influence the judges' convictions by commenting on the facts and reasoning from the defense's position.

The analysis of evidence is closely related to the issue of lawyer objectivity in speech when using and evaluating evidence.

The requirements of objectivity are highlighted, under which a lawyer must: analyze all evidence; weigh and evaluate evidence, and not simply present it in a speech; provide a realistic approach to assessing the sufficiency of evidence.

A defense speech is an important tool in a defense attorney's understanding of his procedural functions.

Note that it is important for a court orator to skillfully and effectively combine professional and linguistic elements based on high rhetorical skill.

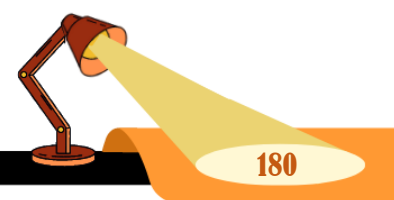
The lawyer's legal reasoning must be well-reasoned; conclusions must be substantiated by verified evidence; language must be literary, literate, and understandable; style must be simple and clear, high-class, so as to captivate listeners and dominate the audience.

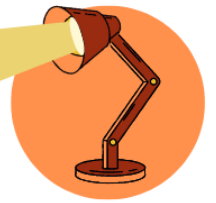
The issue of integrity is highlighted as one of the fundamental principles, which means: honesty, decency, competence, conscientiousness. Attention is paid to a significant key aspect - the impeccable reputation of a defense attorney.

At the heart of maintaining high professionalism and respect for the legal profession, which includes the honest behavior of a judge and interaction with colleagues. Also international standards. This is the principle of integrity and impeccable reputation, which is fundamental in the European legal profession. Integrity is the basis of trust, which makes a lawyer a true specialist and strengthens the authority of the profession.

Keywords: speech, ethics, speech, morality, lawyer, defender, evidence, defendant, listeners.

Постановка проблеми. Сучасна система знань, що виявляється у правовій сфері сформулювала підстави для розвитку етики у професійній діяльності юристів. Зокрема, це стосується фахівців юридичних спеціальностей. Наразі досліджується етика адвоката-захисника у кримінальному процесі. Оскільки сфера діяльності адвоката-захисника перетинається із проблемами, що мають місце у кримінальному провадженні під час судового слідства і у судових засіданнях. Передусім, це проблема мовленнєво-етичного спрямування. Трапляється, низький публічний виступ у судовому процесі, що спричиняється невмінням логічно формулювати думку, не ясність словесного викладу. Особливо примітно, коли йдеться про відомості з фактичного боку злочинів проти моральності. Це викликає розчарування і недовіру до професійної діяльності адвоката-захисника. Проблематика потребує теоретичного переосмислення у сфері публічного виступу адвоката-захисника. Етичні норми вимагають індивідуального підходу до кожного питання, що розглядається; урахування особливостей учасників, які беруть участь у кримінальному провадженні. Значущим є принцип регулювання співвідношення захисту і моралі через призму професійної етики. Також важливим є один із фундаментальних принципів, що

ілюструє чесність, порядність, компетентність, сумлінність – це доброчесність адвоката. Саме ці принципи потребують уваги в умовах сьогодення. Адже авторитет адвоката-захисника зростає з підвищенням популярності його професійної діяльності.

Мета – дослідження професійної етики адвоката-захисника у кримінальному провадженні. Обґрунтування напрямків удосконалення моделювання судової промови в умовах сьогодення.

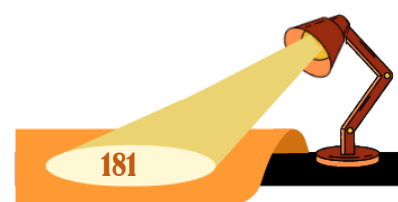
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-діяльні дослідження етики, як важливий елемент системи етичних знань, розглядало чимало вчених. Так, засновником етики, як науки, і автором терміну «етика» був давньогрецький філософ Аристотель. Його праці й сьогодні є корисними та викликають інтерес у дослідників. Бачення моралі і обов'язку активно відстоював давньогрецький ескулап Гіппократ; пізніше – англійський філософ, правознавець Ієремія Бентам; французький філософ, правознавець Шарль-Луї Монтеск'є. Розуміється, професійна етика не ілюструє нерівності щодо моральності різних професійних груп. Однак до окремих видів професійної діяльності, висувуються досить високі моральні вимоги. Зокрема, до представників юридичних спеціальностей (адвокат, прокурор, суддя). Адже вони вирішують долі людей. Етика – вчення про мораль. Мораль визначається як сукупність усвідомлюваних принципів; норм поведінки. Наразі актуалізується принцип доброчесності адвокатів, що чинником високих етичних стандартів. Отже, етика відповідно до норм і принципів суспільної моралі висвітлює етичну сторону діяльності юристів, враховуючи спеціалізацію юридичної професії, розвивається і популяризується у системі юридичних знань.

Виклад основного матеріалу.

Теоретико-діяльна організація публічного виступу свідчить: моделювання судової промови вирізняє етичні засади, що впливають на зміст і спосіб її побудови та виголошення.

Так, етичні засади містять комплекс моральних заборон і дозволів, обумовлених специфікою розгляду і вирішення у судових засіданнях кримінальних справ. Дотримання етичних норм сприяє повнішому, результативнішому виконанню учасниками судового процесу обов'язків, підвищенню ефективності діяльності. Етичні засади вимагають індивідуального підходу до кожного питання, що розглядається, урахування особливостей учасників, які беруть участь у процесі. Недопустимі приниження людської гідності, упередженість, односторонність у висвітленні фактичних обставин. Основною якістю промови є переконливість і обґрунтованість. Адже це – цілеспрямований виступ, що має вплинути на адресата. Вплив – процес привертання уваги слухачів до предмета мовлення. Головним засобом впливу у судовій промові є організація матеріалу, логічні докази [2].

Кожна судова промова складається щонайменше з трьох частин: вступу, основної частини і прикінцевої. Тут існують особливі правила, усталені

багаторічним надбанням. Розпочати промову з красивого періоду, що має красиву думку, справа не легка. Перші фрази і періоди треба добре обдумати і заздалегідь підготувати. Приміром, оратори стародавнього світу розглядають це досить позитивно. Так, Цицерон бачить у вступі особливий спосіб впливу на слухачів – «шляхом тонких лестощів». Промовець за допомогою фактів раціонально впливає на суддів, якщо він не боїться ставити гострі питання і знаходити їм правильне рішення – його промова звучить переконливо. Але емоційний вплив виступає як необхідний момент, оскільки переконання досягається двома шляхами: раціональним і емоційним.

У працях юристів часто висловлюється думка, що промова має бути образною, емоційною. Однак, деякі автори вважають, що не варто надто захоплюватись використанням художніх засобів.

Важливим засобом мовного впливу на членів суду є точність слововживання, коли привертається увага суду до важливих питань. Зразком є промови ораторознавців минулих епох з яскраво вираженою творчою індивідуальністю. В основу промов висували особу підсудного, внутрішні мотиви, побут, життя. І сьогодні їхня риторична спадщина не втратила свого значення. Може сприяти формуванню ораторських навичок і вмінь – вони прикметні і корисні [4].

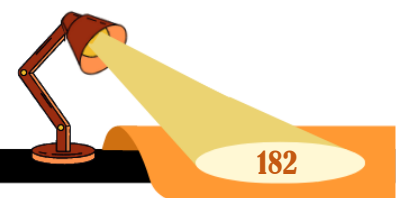
Отже, захисна промова. Це публічний виступ захисника у судових дебатах, в якому з позиції захисту дається аналіз зібраних доказів; викладається міркування стосовно обвинувачення та кваліфікації злочину; змалювання особи підсудного та пропозиції щодо міри покарання чи звільнення від нього; містяться питання, із судовими витратами, запобіжними заходами, примусовим лікуванням та заходами безпеки стосовно учасників процесу.

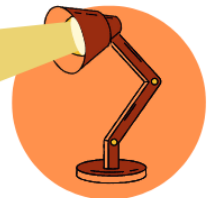
Захисна промова спрямована на те, щоб виключити притягнення до кримінальної відповідальності і засудження невинного.

Захисна промова – досить серйозна творча праця, що вимагає неабияких знань. Вона створюється у процесі всієї роботи захисника. За словами професора Валеріана Молдована, успіх захисту визначається саме захисною промовою; захисник всі факти і докази розглядає під кутом інтересів підсудного [6].

Доцільно завважити, що успіх адвоката-захисника, безперечно залежить, від його доброчесності. Це – фундаментальний принцип, що означає: чесність, порядність, компетентність, сумлінність. А ще значущими ключовими аспектами є: бездоганна репутація. В основі підтримання високого професіоналізму та поваги до адвокатури, що включає чесну поведінку судді, взаємодію з колегами. Також міжнародні стандарти. Це принцип доброчесності та бездоганної репутації, що є основоположним у Європейській адвокатській професії. Доброчесність – основа довіри, що робить адвоката істинним фахівцем і зміцнює авторитет професії [1].

Захисник не заміняє підсудного, а діє поряд з ним. Водночас він є самостійним учасником кримінального процесу, не залежить від підсудного у

визначенні тактики захисту та своєї позиції. За наявності підстав відстоює перед судом його невинність або меншу винність. Коли ж підсудний заперечує вину, а захисник переконаний у винності, то розбіжність позицій підзахисного і захисника в даному питанні недопустима. У цьому разі захисник не має права діяти за своїм внутрішнім переконанням, бо він фактично стає своєрідним обвинувачем і суддею, який вирішує питання про винність свого підзахисного. Така позиція захисника, якщо вона призведе до погіршення становища підзахисного, не може бути встановлена. Присяга лікарів «не зашкодь» повністю діє і тут. Захисник має побудувати захист, визначити його засоби, ґрунтуючись на показаннях підзахисного, в яких він заперечує свою вину, і на оцінці інших доказів [5].

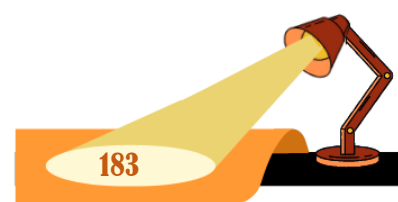
Отож, будь-яка захисна промова повинна мати визначену структуру. У літературних джерелах пропонується будувати промову так: суспільно-небезпечне визначення; виклад фактичних даних, встановлених судовим слідством; аналіз перевірених судом доказів і зроблені з них висновки про подію і обставини злочину; винуватість підсудного; кваліфікація злочину; щодо міри кримінального покарання.

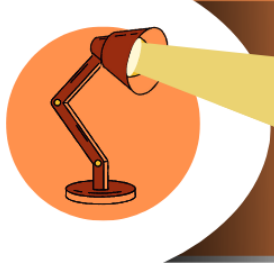
А ось окремі правознавці тлумачать предмет захисної промови, ототожнюючи з предметом доказування. Предметом промови захисника – є коментар, оцінка перевірених у судовому слідстві доказів; фактичних обставин, що впливають з цього розгляду і оцінки судження з питання доведеності або недоведеності події злочину, винуватості обвинувачуваного, особливості особи обвинувачуваного, кримінально-процесуальні висновки з встановлених фактичних обставин.

Виконуючи покладену законом функцію захисту, адвокат, як і прокурор, повинен домагатися, щоб у результаті дослідження доказів у суді була встановлена істина. Захисник висловлює думку про значення перевірених доказів; наявність обставин, що виправдовують підсудного чи пом'якшують відповідальність, а також міркування з приводу застосування кримінального закону та міри покарання [5].

Зміст захисної промови визначається темою виступу, матеріалами кримінального провадження, позицією захисника. Проголошуючи промову за тезами, і, формулюючи думку під час промови, судовий оратор виробляє майстерність говорити публічно. Промова, яка ж читається за готовим текстом, не створює необхідного контакту між оратором і судом, оратором і слухачами.

Одним з головних аргументованих чинників, що робить захисну промову переконливою, сприйнятливою, зрозумілою – є ясність. Це комунікативна якість, що забезпечує адекватне розуміння сказаного, не вимагає від слухачів особливих зусиль при сприйнятті змісту. Для цього промова не повинна бути перенасиченою термінами, іншомовною лексикою, індивідуальним слововживанням [4].

Оскільки адвокат проголошує промову після прокурора, то має внести нове у висвітленні фактів, по-новому подати докази, розкрити властивості підсудного. Захисник не повинен забувати про об'єктивність. Побудова захисної промови подібна до промови прокурора. Обов'язковий план, логічна послідовність і зв'язок частин. Вона теж поділяється на частини: вступ; аналіз фактичних обставин; обґрунтування кваліфікації злочину; відображення особливостей особи підсудного; міркування про цивільний позов, міру покарання.

Вступна частина налаштовує публіку, учасників судового розгляду, готує до сприйняття промов; визначає як розвиватиметься виклад матеріалу. Темою вступу захисної промови, як і обвинувальної, можуть бути різні структурні елементи судової промови: суспільно-моральна оцінка, причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, особливості особи підсудного. Вступну частину можна розпочати: вказівкою на специфічні особливості кримінального провадження; викладом програми промови; ілюстрацією особи підсудного тощо.

Слушна думка вчених, за часом вступ не має перевищувати аргументів позиції, а емоційні відступи – коментування зібраних і запропонованих суду доказів.

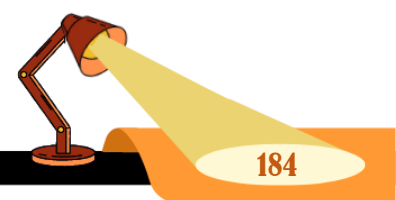
«Вступ є самою видимою й відчутною частиною: його слухають з більшою уважністю, він привертає або відволікає увагу слухачів. Часто, якщо вступ красномовний, слухачі у таке приходять засліплення, що огріхи в інших частинах промови ніким не бувають помічені; якщо ж він поганий, то хоч би, якою решта твору була прекрасною, оратор сприймається усіма без задоволення; настільки сильними є перші враження...» (Габріель Анрі Гайар) [7].

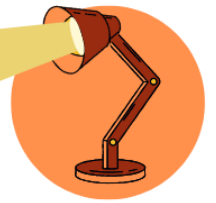
Виклад фактичних обставин: не повинен повторювати фабулу у тому вигляді, в якому вона викладена в обвинувальному висновку. Бо у такому вигляді виклад фактичних обставин лише стомить суддів і всіх присутніх у залі судового засідання, викличе байдужість. Безперечно, на якість промови впливає загальна ерудиція, професійна майстерність юриста-оратора, уміння оригінально мислити і говорити.

Як окрема і самостійна частина захисної промови, виклад фактичних обставин доречний, якщо: фабула досить складна і допускає різні тлумачення з позицій обвинувачення і захисту; захисник доказує наявність обставин, які усувають протиправність діяння (необхідна оборона, крайня необхідність); за відсутності суб'єктивних умов відповідальності (приміром, за відсутності у підсудного мети присвоєння чужого майна).

У цих випадках виклад фактичних обставин починається в такій послідовності, в якій вони містяться в обвинувальному висновку і промові прокурора. Потім захисник дає свою версію.

Виклад фактичних обставин – у перерахуванні тих фактів, якими супроводжується подія злочину: обставин, що сприяли його здійсненню, місця, часу і

способу дії, наслідків, викладу фактичних обставин, що містяться в обвинувальному висновку. Окрім того, захисник може викласти фактичні обставини після (або в ході) їх коментування та оцінки доказів [3].

Виділяються вимоги об'єктивності, за яких адвокат повинен: аналізувати всі докази, не замовчувати жодного; зважувати і оцінювати докази, а не просто викладати їх у промові; забезпечувати реальний підхід до оцінки достатності доказів.

Розпочинати аналіз доказів потрібно із критичної оцінки кожного окремого доказу з позиції захисту. Приміром, деякі автори пропонують це так: якщо виправдувальні докази сильні, а обвинувальні слабкі, то аналіз доказів краще починати із групи виправдувальних.

Доречно, щоб найбільш важливі і переконливі докази та їх джерела піддавалися розгляду на початку цієї частини захисної промови. У зв'язку з цим, виправдувальні докази мають аналізуватися з погляду їх достовірності, а обвинувальні – з погляду їх недостатності.

У юридичній літературі пропонується: аналізувати докази шляхом систематизації їх не за джерелами, а за окремими питаннями, окремими фактами, окремими епізодами. Трапляється, що аналіз доказів може привести до висновку про наявність недостовірних і сумнівних, які суперечать об'єктивно встановленій формі доказів. Це свідчить про те, що сумнів тлумачиться на користь підсудного. Тому міркування щодо кваліфікації злочину – займає досить важливе місце в захисній промові. Значення правового аналізу ще більш суттєве, бо, здебільшого, факти є встановленими і безспірними. Буває і навпаки, спірним і важливим є питання права, правової кваліфікації встановлених судом фактів. Адвокат-захисник не завжди має доказувати правильність кваліфікації. На думку вчених, це не впливає з його функції (адвокат не зобов'язаний доказувати обставини, які викривають його підзахисного).

Адвокатська діяльність рекомендує аналіз доказів подавати суду у такій послідовності. Передусім, захисник аналізує й оцінює докази, подані обвинуваченням, які: підтверджують наявність події злочину; свідчать про наявність чи відсутність у діях підсудного складу злочину; встановлюють обставини, що виключають можливість відкриття кримінального провадження.

А також: аналіз виду вини (крайня необхідність, наявність необережності, необхідна оборона...); мотивів, якими керувався підсудний; ступінь відповідальності; причинний зв'язок між діями, у якому обвинувачуються підсудні за наслідками; питання, які відносяться до ознак і розміру шкоди [6].

За дослідженням, темою захисної промови найчастіше є доказування обставин, що пом'якшують відповідальність підсудного. Обставинами, що пом'якшують відповідальність підсудного, визнаються: відвернення винним шкідливих наслідків вчиненого злочину або добровільне відшкодування

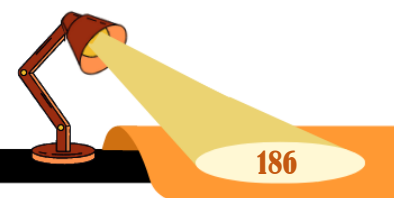
завданих збитків чи усунення заподіяної шкоди; вчинення злочину, внаслідок збігу тяжких особистих або сімейних обставин; вчинення злочину під впливом погрози чи примусу або через матеріальну чи іншу залежність; вчинення злочину під впливом великого душевного хвилювання, викликаного неправомірними діями потерпілого; вчинення злочину при захисті від суспільно-небезпечного посягання, хоч і з перевищенням меж необхідної оборони; вчинення злочину неповнолітнім; вчинення злочину жінкою у стані вагітності; щире розкаяння або явка з повинною, а також сприяння розкриттю злочину.

Трапляється, молоді адвокати допускають помилки. Найпоширеніше: коментар доказів підміняється механічним відтворенням і перерахуванням того, що показали свідки, потерпілий, підсудний, інші учасники судового засідання. Розглядаючи показання потерпілого, підсудного, свідків, захисник повинен співставити: показання однієї і тієї ж особи на досудовому слідстві і в суді; показання різних свідків; показання учасників процесу і документи; показання підсудного, потерпілого і незаперечні факти; вільну розповідь на перших і наступних допитах на досудовому слідстві і в суді. Коментуючи докази, захисник не повинен замовчувати те, що не вигідно для його підзахисного, оскільки це може лише зашкодити. Тож, закінчивши аналіз доказів, та, давши оцінку кожному зокрема, і всім доказам у сукупності, захисник повинен зробити мотивовані висновки, які відповідають доказам. Захиснику слід добре попрацювати ще під час судового слідства. Адже необхідні факти і обставини мають бути дослідженими у процесі судового розгляду, тоді їх коментування і оцінка матимуть особливу переконливість.

Якщо підсудний визнає себе повністю винним у пред'явленому обвинуваченні, інші докази також підтверджують його вину, завдання захисника – виключити можливість якої-небудь помилки і довести суду щире розкаяння підсудного та пом'якшуючі обставини. Якщо підсудний визнає себе винним частково, заперечуючи обвинувачення в одній його частині і визнаючи в іншій, аналіз доказів у захисній промові буде утворюватися так: докази щодо обвинувачення, яке включає провадження, або заперечується, залежно від підстав; докази стосовно обвинувачення, яке не заперечується.

Говорячи про особу підсудного, прокурор і захисник вбачають це з різних позицій. Звісно ж, по-різному й змальовують особу підсудного. Слушна думка вчених про те, що: адвокат повинен врахувати соціально-демографічні ознаки особи, морально-психологічні якості, соціальні ролі, що дозволить виявити обставини на користь підсудного. А ще, зазначають авторитетні юристи, що: стисле відображення інформації про особу зовсім не є перевагою у судовій промові, коли з особистістю пов'язане пояснення справи [7].

Завдання захисника – розкрити внутрішній світ підсудного, його світогляд і світосприймання; зрозуміти психологію, переживання і пояснити це суддям. І

коли захисник зможе так зробити, його промова стане яскравою, переконливою, і, безперечно, вплине на всіх учасників судового розгляду. Отже, як зазначають українські вчені Наталія Веселовська і Володимир Павлов «...мистецтво переконання слід розглядати як комплексний феномен, що постає у результаті взаємодії трьох базових елементів: логіки, риторики, етики. Їхня синергія створює підґрунтя для ефективної й змістовної комунікації» [1].

Захисник зобов'язаний: зібрати і доповісти суду все, що говорить на користь підзахисного, що здатне полегшити його участь і що дозволить виявити обставини, сприятливі для підсудного.

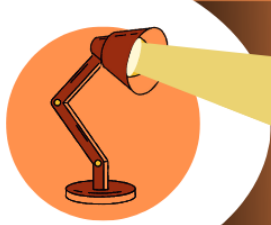
Якщо захисник не оспорує кваліфікацію злочину, а звертається до суду з проханням, то він може говорити про відвернення винним шкідливих наслідків вчиненого злочину. Працюючи над підготовкою і особливо проголошуючи цю частину промови в залі судового засідання, не варто забувати про почуття міри, норми етики [2].

Висновок. Завважте, ефективним важилем є професійна етика. Вона формує систему конкретних моральних норм із пересічними правилами, що обслуговують певні сфери діяльності людей. Virізняє моральні аспекти, взаємодію особи і суспільства; формує високу духовність; несе енергію моралі. Справжній професіонал ніколи не принизить іншої людини.

Література:

1. Веселовська Н. О., Павлов В. О. Психологія мистецтва переконання: логіка, риторика та деонтологія в дії. Академічні візії, (44). – 2025. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1955>
2. Кацавець Руслан. Професійна етика юристів. 2-ге видання, доповнене. Навч. посібн. – К.: Алерта, 2022. – 246 с.
3. Кацавець Руслан. Ораторське мистецтво. Підручник. – 3-є вид. – К.: Правова єдність. – 2021. – 250 с.
4. Кацавець Руслан. Мова у професійному спілкуванні. Навчальний посібник. К.: Алерта, 2025. – 206 с.
5. Молдован Валеріан. Судова риторика. Навчальний посібник. К.: 2006.
6. Молдован Андрій. Юридична деонтологія: вступ до спеціальності. Навчальний посібник. К.: Алерта, 2023. – 222 с.
7. Сагач Г. М. Риторика. К.: 2000.
8. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 11-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2026.
9. Вишківська В., Тригуб А. (2024). Формування професійної етики майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. *Grail of Science*, (39), 626 – 628. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.10.05.2024.098>
10. Федуняк І., Кушлик В. Правова культура та юридична відповідальність: взаємозалежність і вплив на забезпечення правопорядку в сучасному суспільстві / Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. – С. 266–270.

References:

1. Veselovska N. O., Pavlov V. O. *Psychologia mistectva perekonannya: logika, ritorika ta deontologia v dii* [The psychology of the art of persuasion: logic, rhetoric, and deontology in action]. *Akademichni viziii*, (44). Retrived from: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1955>
2. Katsavets` Ruslan. *Profesiyna etika yurista. 2-ge vidannya*. [Professional ethics of lawyers. 2nd edition, supplemented. Textbook.]. Kyiv: Alerta [in Ukraine].
3. Katsavets` Ruslan. *Oratorske mistectvo* [Oratory]. Kyiv: Legal Unity [in Ukraine].
4. Katsavets` Ruslan. *Mova u profesynomu spilkevanni* [Language in professional communication]. Kyiv: Alerta [in Ukraine].
5. Moldovan Valerian. *Sudova ritorika* [Judicial rhetoric]. Kyiv [in Ukraine].
6. Moldovan Andriy. *Juridichna deontologiya: vstup do specialnosti* [Legal deontology: introduction to the specialty]. Kyiv: Alerta [in Ukraine].
7. Sagach G. M. *Ritorika* [Rhetoric]. Kyiv: [in Ukraine].
8. Tertyshnyk V. M. *Kriminalniy process Ukraine* [Criminal Procedure Law of Ukraine]. Kyiv: Alerta [in Ukraine].
9. Vyshkivska V., Trygub A. *Formuvannya profesiynoi etiki maybutnich yuristiv u procesi fahovoi pidgotovki* [Formation of professional ethics of future lawyers in the process of professional training]. Retrived from: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.10.05.2024.098>
10. Fedunyak I., Kushlyk V. *Pravova kultura ta yuridichna vidpovidalnist: vzaemozaleznist i vpliv na zabezpechennya pravoporyadke v suchasnomu suspilstvi* [Legal culture and legal responsibility: interdependence and impact on maintaining law and order in modern society] / Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University [in Ukraine].

